

1	2	3	4	5	6	7
Гласко Траян	58	памешчык, адст. ротмістр	Полацкі павет	агент віленскага цэнтральнага паўстанцкага кіраўніцтва, член полацкага рэв.кам, абраны дэлегантам рэв.кам у павеце	ва ўласнасці маентак Замша- ны (681 дес.)	усталяваны пільны паліц. нагляд, мае- масць абклад- зена 10% збо- рам
Сарасек Канстанцін	40	памешчык, адст кал. асэс.	Полацкі павет	агент віленскага цэнтральнага паўстанцкага кіраўніцтва, член полацкага рэв.кам, абраны дэлегантам рэв.кам у павеце	ва ўласнасці маентак Саколішча (147 дес.)	усталяваны пільны паліц. нагляд, мае- масць абклад- зена 10% збо- рам
Корсак Рыгор Віктаравіч	40	павятовы лекар, кал. асэс.	Полацк	агент віленскага цэнтральнага паўстанцкага кіраўніцтва, член полацкага рэв.кам, абраны дэлегантам рэв.кам у павеце	не меў ва ўласнасці нерухомасці	
Рэут Адам		памешчык	Лепельскі павет	агент віленскага цэнтральнага паўстанцкага кіраўніцтва, член полацкага рэв.кам, абраны дэлегантам рэв.кам у павеце	ва ўласнасці маентак Мар- тынава	усталяваны пільны паліц. нагляд, мае- масць абклад- зена 10% збо- рам

* Табліца складзена па дадзеных: Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ), ф.1430, воп.1, спр.31339, арк. 8 – 98; ф. 3046, воп. 1, спр. 1, арк. 1 – 40; ф. 3046, воп. 2, спр. 3, арк. 1 – 207; Расійскі дзяржаўны ваенна-гістарычны архіў (РДВГА), ф. 1956, воп. 2, спр. 2053, арк. 5 – 53.

УЛЬСКІ ЗАМАК ПАВОДЛЕ ІНВЕНТАРА 1581 Г.

*канд. гіст. навук В.Ф. ГОЛУБЕЎ
(Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Мінск)*

Пра Ульскі замак у гістарычнай літаратуры звычайна адзначаецца тое, што ен існаваў у XVI – XVII стст. Практычна ўсе аўтары спасылаюцца на даследаванні М.А. Ткачова, які пісаў, што ў ходзе Інфлянцкай вайны 1558 – 1583 гг. вялікі князь Жыгімонт Аўгуст у 1563 г. для абароны вусця Улы і кантролю за рухам па Дзвіне загадаў узвесці там замак [1, с. 581; 2, с. 690]. Па словах М.А. Ткачова «Ула ўзнікла як невялікае паселішча XIV – XV стст. на вузкім клінападобным мысе пры ўпадзенні р. Улы ў Заходнюю Дзвіну... Мыс пляцоўкі быў адрэзаны ад плато ровам, па перыметру ўзвылі абарончы вал. Схілы замчышча, звернутыя да вады, вымасцілі валуном» [3, с. 156 – 157]. Са спасылкай на Р. Гейдэнштэйна [4, с. 52], М.А. Ткачоў адзначыў, што будаўніцтвам кіраваў венецыянскі інжынер, але яно было перапынена ў сувязі з нападзеннем маскоўскага войска, у выніку якога будаўнічая каманда была перабіта [3, с. 157].

У 1567 г. па загаду Івана Грознага ўжо рускія пачалі будаваць замак ва Уле. Захаваўся план Ульскага замка 1568 г. [3, с. 157], паводле якога відаць, што ў ім меліся моцныя ўязныя вароты з вежай і, акрамя таго, восем баявых вежаў. М.А. Ткачоў пісаў, што сцены і вежы Ульскага замка былі драўлянымі, але нафасаванымі зямлей.

Вядома, што 20 верасня 1568 г. гетман Р. Сангушка захапіў замак, але ен поўнасьцю выгарэў пры штурме. У гэтым жа годзе па загаду гетмана і пад яго кантролем замак быў адбудаваны [5, с. 686]. Наступнае паведамленне пра лес замка вельмі кароткае: «У 1580 г. па загаду Стэфана Баторыя тут насыпалі магутны вал вышыней у 6 сажаняў (каля 11, 5 м)» [3, с. 157]. У 1654 годзе замак быў канчаткова спалены маскоўскім войскам. Больш ніякіх канкрэтных звестак пра Ульскі замак у гістарычнай літаратуры выявіць не ўдалося.

Многія даследчыкі, у тым ліку і М.А. Ткачоў, адносілі паселішча Ула да прыватнаўласніцкіх маенткаў. Але з дакументаў аб пабудове замка Ула выразна відаць, што і сам замак і горад, які ўзнік пры ім, з'яўляюцца дзяржаўнай уласнасцю. Сапраўды паселішча Ула вядома з XIV ст. У XVI ст. гэта прыватнае ўладанне, мястэчка, якое належала Лукомскім, Кішкам, Жабам. Але, як адзначыў М. Макараў, прыватнае мястэчка Ула існавала за 35 км ад цяперашняга мястэчка Ула і, такім чынам, ад крэпасці Ула [5, с. 685]. Такім чынам, з вялікай доляй верагоднасці можна выказаць меркаванне, што датай заснавання цяперашняга гарадскога паселка Ула з'яўляецца менавіта 1563 г., год заснавання Ульскага замка і паселішча (горада) пры ім.

Гісторыя

Пацвярджаюць такую выснову і звесткі інвентара Ульскага замка 1581 г., які быў выяўлены аўтарам падчас працы ў бібліятэцы Польскай акадэміі навук у Курніку. У канцы артыкула змяшчаецца поўны тэкст гэтага інвентара на мове арыгінала (польскай) і яго пераклад на беларускую мову. Ведаючы з краязнаўчай літаратуры, што да сённяшняга дня захаваліся рэшткі былых валоў замка Ула, выкажам спадзяванне, што звесткі з дадзенага інвентара могуць быць карыснымі для гісторыкаў і краязнаўцаў, найперш археолагаў, якія займаюцца вывучэннем мінулага Улы.

Інвентар замка і горада Улы 1581 г., які быў складзены пры перадачы замка ў дзяржанне пану Марціну Курчу, віцебскаму войскаму і ротмістру каралеўскай коннай роты ў Вялікіх Луках пасля смерці былога дзяржаўцы князя Канстанціна Лукомскага, паказвае, што па сваёй пабудове, гэта быў зусім іншы замак, у параўнанні з тым, што зафіксаваны на плане 1568 г. Замак таксама размяшчаўся на месцы ўпадзення ракі Ула ў Дзвіну, быў агароджаны валам і спецыяльнай агароджай з уязной брамай, меў 4 вежы. Унутры замка знаходзіўся каралеўскі двор (пабудовы, якія належалі дзяржаве). Сярод іншага складальнік інвентара адзначыў там лазню.

У замку знаходзіліся ў баявым стане дзве невялікія гарматкі («серпентын»), а ў цэйгаўзе (складзе зброі), які быў размешчаны на беразе ракі Ула, былі «чатыры шмургоўніцы^{*}, а пятая разарвана, гакаўніц^{**} 21 апраўленых і адна неапраўленая», значная колькасць пораху і куль. Тут жа знаходзіўся будынак, у якім жылі пушкары.

Асобна была пазначана «гармата каля цэйгаўза, каля якой немалы ворах куль каменных, вялікіх і меншых».

У замку жылі і ваеннаслужачыя – 18 двароў шляхецкіх, ротмістраўскіх і драбскіх.

Побач, пад сценамі крэпасці быў размешчаны і горад Ула. Горад быў агароджаны спецыяльным парканам, які даходзіў да самага берага ракі Дзвіна, якая сама па сабе з'яўлялася натуральнай перашкодай.

У горадзе знаходзіўся 91 жылы плац, якія належалі як шляхце, так і мяшчанам і казакам.

Абапіраючыся на даследаванні вучоных, якія займаліся гістарычнай дэмаграфіяй ВКЛ, можна паспрабаваць вызначыць прыблізную колькасць насельніцтва замка і горада Ула ў 1581 г. Так, С. Александровіч у працы, прысвечанай заселенасці і колькасці насельніцтва мястэчак Літвы і Беларусі ў XVI і першай палове XVII ст. прыйшоў да высновы, што сярэднія памеры насельніцтва ў дыме ў мястэчках Літвы і Беларусі ў XVI – сярэдзіне XVII ст. складалі 4,7 чал [6, с. 54]. Карыстаючыся такім падыходам можна выказаць меркаванне, што ў 1581 г. у г. Ула пражывала каля 430 чалавек і каля 85 чалавек у замку. Такім чынам, агулам насельніцтва горада і замка Ула ў 1581 г. магло складаць каля 515 чалавек, што ўяўляла для тых часоў даволі вялікую лічбу.

Як адзначана ў інвентару, з горада «ніякіх збораў і павіннасцей не было да гэтага часу, адно толькі падаткі збіраліся паводле сеймавых пастаноў». Напэўна так адбывалася таму, што асноўнай павіннасцю жыхароў горада была вайсковая служба.

Напрыканцы прыводзім тэкст інвентара замка Ула 1581 г.

Inwentarz zamku Ulskiego 08.07. 1581 г.

«Roku 1581 miesiąca lipca osmego dnia. Przepis zamku / i miasta Ulskiego, tak tez armaty i prochow dotego / zamku nalezacych po smierci nieboszczyka kniazia Koscieszy / Lukomskiego przeze mnie Romana Korsaka dworzanina / Jego Kro Msci gdym ten pomieniony zamek Kro. / Jego Msci za wolią i listownym roskazaniem Jego K.M. / Podawałem w dzierzenie Jiego msci Panu Marcinowi / Kurczowi woiskiemu witebskiemu i rotmistrzowi / Jgo K. M. na Welykych Lukach Roty ieznei. Naprzod / Zamek wzorem Bakszt cztery / Od wiezowej bakszty poczawszy po liewei ręce wał po / Ulie ktorego tynem zagrozono az do Naroznei / Bakszty nad rzeką Ulą. Od tei bakszty nad taz / Rzeką Ulą ogrodien 8 pokrzytych. Od tych / ogrodzien niedobudowanych ogrodziren cztery a ostatek / tynemi chrostem zagrodzono az do tey / bakszty ktora stoi na usciu miedzi Dwiną rzeka / j Ulą. Od tei bakszty nad Dwiną az do Naroznei / bakszty ktora stoi nad Dzwinaą ogrodnia niedobudowane. / Od tey bakszty wal po Ulie ktorego tynem / zagrodzono az do Wiezali bakszty. Na zamku dzialek dwie / serpentyny / W zamku dwor Kro. Jgo. Msci. Ogrodzony plotem / W ktorem budowania swietlic dwie na przeciwko / Sobie s sienmi w swietlicach drwi z zawiesami. / Czarna izba, klec z podkleciem podlie ktorei ganek z / wschodem, punka, stajnia, piwnica, nad którą kletka. Łaznia. / Ceikawz po Ulie ktorego swietlica i izba czarna gdzie / puszkarze mieszkowali w swietlicy drwi z zawiesami, okien / Dwie z zawiesami / W swietlicy szmugownic cztery, piąta rozerwana / Hakownic 21, oprawnych a iedna nieoprawna / Pułgakow 11 oprawnych ze wszystkim / Mieszek skorzany do prochu ieden, prochownic / Gakowniczych 2. Lin konopianych 2 / Prochu becza wielka niepelnna na dłon od zakroiu / półbeczek ieden pelny, a drugiego półbeczka połowica mniejsza. / Ołowu prentry trzi całe, kul serpentynowych kop 2 / Hakowniczych kop trzi / Rydliow 5, motyk 9, koł zelazny do dzwiagania / Drzewa, oskargow albo grocow 13 / Puszka podlie ceikawzu w ktorei kupa niemała kul / Wielkych i mniejszych kamiennych / W zamku dworow szlacheckych rotmistrzowskich / i drabskych osmnascie

Miasto Ulskie

Okolo ktorego parkan poczaty od Dwiną az do rzeki Uly / do bakszty naroznei nad Ulą wzremby zrobiony / a tyn we srzediznie zrembow. Od tei bakszty / nad rzeką Ulą az do zamku tym ze obyczaiem / parkan, a ad Dwiną parkanu nie masz. / W miescie placo szlacheckich mieszczanskyh i / kozachycz osiadlyh 91 / A z tego miasta wszystkiego podstarosty nieboszczyka / Kniazia Kostky Lukomskiego starosty Ulskiego /

* Па-іншаму шыгаўніца – артылерыйская гармата, у якую парахавы зарад зараджаўся з казны.

** Гакаўніца – ручная агнястрэльная зброя з прыкладам.

Pan Sewerym Owczynski powiedział iz na jego / Kro msc tak tez i na pana starostu ni iakych / Pozytkow i powinności nie było do tych czasow. / Jedno podatki wedlug ufaly na Seimie / ustanowionych iako insze miasta dawali. / A ak ja Roman Korsak, dworzanin K. J. M. sprawiwszy / ten Inwentarz po dostatku iako się / Ten zamek Ulsky sam w sobie ma i podawszy / W dzierzanie Jgo msci panu Marcinowi Kurczowi / Woiskiemu Witebskiemu, staroscie Ulskiemu, / rotmistrowi jego kro msci na Wielkich Lukach / rotzy iezney i ten inwentarz jego msci panu / Staroscie pod pieczs... i s podpisem ręki / Mei dal / Roman Wasilewicz Korsak, własną ręką»
Podpis i pieczętka [7, s. 35 – 36].

ПЕРАКЛАД

Інвентар Ульскага замка 1581 г.

«1581 год, восьмага ліпеня. Перапіс замка і горада Ульскага, а таксама гарматаў і порахаў, якія належаць да таго замку, складзены па смерці нябожчыка князя Касцешы Лукомскага мною, Раманам Корсакам, дваранінам яго каралеўскай міласці, пасля таго, як вышэйзгаданы замак яго каралеўскай міласці паводле волі і пісьмовага загаду яго каралеўскай міласці быў перададзены ў дзяржанне яго міласці пану Марціну Курчу, віцебскаму войскаму і ротмістру яго каралеўскай міласці коннай роты ў Вялікіх Луках.

Найперш. У замку чатыры вежы. Ад уязной брамы пачаўшы, з левага боку вал па рацэ Ула, агароджаны тынам аж да вуглавой вежы над ракой Улай. Ад той вежы над той жа ракой Улай 8 пакрытых дахам агродняў. З тых агродняў недабудавана чатыры, а недабудаваная частка хворастам загароджана аж да той вежы, якая стаіць на вусце паміж ракой Дзвіной і Улай. Ад той вежы над Дзвіной аж да вуглавой вежы, якая стаіць над Дзвіной агродня недабудаваная. Ад гэтай жа вежы вал па рацэ Уле, які загароджаны тынам аж да ўязной вежы. У замку дзве гарматкі серпентыны.

У замку двор яго каралеўскай міласці агароджаны плотам, у якім з пабудоў дзве святліцы, адна насупраць другой, з сенямі, у святліцах дзверы на завесах. Чорная ізба, клець з падклеццю, каля якой ганак з прыступкамі, пунька, стайня, склеп, над якім невялікая клець. Лазня.

Цэйгаўз уздоўж ракі Ула, у якім святліца і ізба чорная, у якой жылі пушкары, у святліцы дзверы з завесамі, два вакны з завесамі. У святліцы чатыры шмургоўніцы, а пятая разарвана, гакаўніц 21 апраўленых і адна неапраўленая. Паўгакаў 11 апраўленых поўнацю. Мяшок скураны для пораху адзін, парахаўніц гакаўнічных 2, лінеў канапляных 2. Пораху вялікая дзежка няпоўная на далонь ад верха, паўбочак адзін поўны, а ў другім паўбочку меншая палавіна. Волава цэлыя тры пруты, куль серпентынавых 2 капы, гакаўнічных тры капы, рыдлевак 5, матык 9, жалезны кол для прыпадымання дрэваў, аскаргаў альбо гроцаў 13.

Гармата каля цэйгаўза, каля якой немалы ворах куль каменных, вялікіх і меншых.

У замку двароў шляхецкіх ротмістраўскіх і драбскіх васемнаццаць.

Горад Ула. Вакол горада паркан пачаты ад Дзвіны аж да рэчкі Улы, да вежы вуглавой над ракой Улай у зруб зроблены, а тын у сярэдзіне зрубаў. Ад той вежы над ракой Улай аж да замка тым жа спосабам паркан зроблены, а над Дзвіной паркана няма.

У горадзе палацаў шляхецкіх мяшчанскіх і казацкіх аседлых 91.

А з усяго таго горада падстараста нябожчыка князя Косткі Лукомскага, старасты ульскага, пан Севярын Аўчынскі паведаміў, што на яго каралеўскую міласць, так таксама і на пана старасту ніякіх збораў і павіннасцей не было да гэтага часу, адно толькі падаткі збіраліся паводле сеймавых пастаноў.

А так я, Раман Корсак, дваранін я.к.м., склаўшы гэты інвентар, які дастатак сам па сабе той замак Ула мае і перадаўшы ў дзяржанне яго міласці пану Марціну Курчу, войскаму віцебскаму, старасце Ульскаму, ротмістру яго Каралеўскай міласці коннай роты ў Вялікіх Луках і той інвентар яго міласці пану старасце пад пячаткай і з подпісам рукі маеі даў.

Раман Васілевіч Корсак, уласнай рукой».

Подпіс і пячатка [7, s. 35 – 36].

ЛІТАРАТУРА

1. Ткачоў, М. Ульскі замак / М. Ткачоў // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М.В. Біч [і інш.]. – Мінск: Беларус. энцыкл. Імя Петруся Броўкі, 1993 – 2003. Т. 6 / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – 2001. – С. 581.
2. Ткачоў, М. Ульскі замак / М. Ткачоў // Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларус. энцыкл, 2007 – 2006. – Т. 2: / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – 2006. – С. 690.
3. Ткачоў, М. А. Замкі і людзі / М. А. Ткачоў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1991.
4. Гейденштейн, Р. Записки о Московской войне (1578 – 1582) / Р. Гейденштейн. – СПб., 1889.
5. Макараў, М. Ула / М. Макараў // Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларус. энцыкл, 2007–2006. – Т. 2: / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – 2006. – С. 685 – 686.
6. Alexandrowicz, St. Zaludnienie miasteczek Litwy i Białorusi w XVI i pierwszej połowie XVII wieku / St. Alexandrowicz // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. – Т. XXVII – Rok 1965. – S. 35 – 67.
7. Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii nauk. Dział Rękopisów. Akta oryginalne za panowanie Stefana Batorego z lat 1575 – 1581. – Rkps. 277. – Inwentarz zamku Ulskiego 08.07. 1581 г. – S. 35 – 36.